

kurallara ulaşmak amacıyla kaleme alınan, fıkıh kitapları arasında ayrı bir tür kabul edilen “tahrîcî'l-fürû' ale'l-usûl” edebiyatının tanınmış örneklerindendir. Zencânî ve İsnevî'nin yalnızca Hanefî ve Şâfiî mezheplerinin görüş ve yaklaşımlarıyla sınırlı kalan eserlerinden farklı şekilde Tilimsânî, Mâlikî mezhebi başta olmak üzere diğer mezheplerin görüşlerine de yer verir ve konuları fıkıh usulü sistematigiyle ele alır. Mâlikî fakihlerince daha önce yazılmış hilâf ve kavâid eserlerinde bu konulara temas edilmekle birlikte *Miftâhu'l-vüşûl*, mezhep görüşlerini savunmaktan ziyade fûrû-usul irtibatını kurmayı hedefleyen bu türün Mâlikî mezhebinde bilinen tek örneğidir. Tilimsânî, Merîni Sultanı Ebû İnân'ın daveti üzerine Fas'a gittikten sonra kaleme aldığı ve 29 Cemâziyelâhîr 754'te (1 Ağustos 1353) tamamladığı eserini sultana ithaf etmiştir (*Miftâhu'l-vüşûl*, s. 296-297, 756-757). Birçok baskısı yapılan kitabın (Tunus 1346; nşr. Ebû Bekir Mahmûd Kummî, baskı yeri ve tarihi yok [Mektebetü'l-külliyâtî'l-Ezheriyye]; Kahire 1962; nşr. Abdülvehhâb Abdüllatîf, Beyrut 1403/1983) Muhammed Ali Ferkûs tarafından gerçekleştirilen neşrinde (*Kitâbü Meşârâtî'l-ğalat fi'l-edille* ile birlikte, Beyrut 1419/1998) Venşerîsî'nin istinsah ettiği 888 (1483) tarihli nüsha esas alınmıştır. Abdülhamîd b. Bâdis'in ders kitabı olarak okutduğu ve şerhettiği eser (*Miftâhu'l-vüşûl*, neşredenin girişi, s. 283), Abdullah b. Muhammed b. Osman el-Fülâtî (*Elfiyyetü'l-uşûl ve binâ'ü'l-fürû' aleyhâ* adıyla) ve Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah eş-Şinkitî (*Naẓmü Miftâhi'l-vüşûl* adıyla) tarafından manzum hale getirilmiştir (a.g.e., s. 285-286). 2. *Şerhu'l-Cümel*. Mağrib çevresinde çok okunan ve itibar gören bu kitap Hüneçî'nin *el-Cümel fi'l-manâhik* adlı eserinin şerhidir (el-Mektebetü'l-vataniyye, Cezayir, nr. 1388; ez-Zâviyetü'l-Hamzâviyye, el-Mağribü'l-aksâ, nr. 45 [mecnû içinde]). 3. *Kitâbü Meşârâtî'l-ğalat fi'l-edille*. Mantık yanlışlarına dair olan eser, konu hakkında Tilimsânî'ye sorulan sorulara (muhtemelen Merîni Sultanı Ebû İnân tarafından) cevap olarak ve *Miftâhu'l-vüşûl*'den sonra kaleme alınmıştır. Kitapta aklî ve fikhî kıyasla ilgili mantık yanlışları lafzî ve mânevî yanlışlar olmak üzere iki bölüme ayrılarak örneklerle anlatılır; sonunda Aristo, Fârâbî ve İbn Sînâ'nın konuyla ilgili görüşleri özet halinde verilir. Risâle hacmindeki eserin her iki neşrinde de (nşr. Mustafa el-Vazîfî, Dârülbeyzâ 1411/1991; nşr. Muhammed Ali Ferkûs, *Miftâhu'l-vüşûl* ile birlikte, Beyrut 1419/1998)

Tilimsânî'nin bir öğrencisinin 771'de (1369) müellif nüshasından istinsah ettiği bir nüsha kullanılmıştır. Kaynaklarda Tilimsânî'nin ayrıca *Kitâb fi'l-kazâ ve'l-kader*, *Fetâvâ* ve *Kitâb fi'l-Mu'ââtât* (veya *Kitâb fi'l-Mu'âvedât*) adlı üç eserinden söz edilir. Bunlardan üçüncüsü para bozumu ve de-ğışimi, ücretler, vergiler, kâr-zarar paylaşımı gibi muâmelât problemlerinin çözümünde kullanılan hesap yöntemine (hisâbü'l-muâmelât) dair, Endülüs çevresinde benzerlerine çokça rastlanan türden (İbn Haldûn, *Mukaddime*, s. 469) bir kitap olmalıdır. Ahmed b. Muhammed el-Makkârî, Tilimsânî'nin diğer kaynaklarda zikredilmeyen *Şerhu'l-'Umde* adlı bir eserinin mukaddimesinde yer alan hamdeyle ilgili bir tartışmaya atıfta bulunur (*Nefhu't-tib*, V, 272-273).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed b. Ahmed et-Tilimsânî, *Miftâhu'l-vüşûl* (nşr. M. Ali Ferkûs), Beyrut 1419/1998, s. 296-297, 756-757; ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 51-292; İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, II, 303; III, 169; İbn Haldûn, *Mukaddime* (nşr. Dervîş el-Cüveydî), Beyrut 1416/1996, s. 403, 469; a.mlf., *et-Ta'rif bi'bn Haldûn* (nşr. Muhammed b. Tâvî et-Tancî), Kahire 1951, s. 15-23, 62-64, 129; İbn Kunfûz, *el-Vefeyât* (nşr. Âdil Nüveyhiz), Beyrut 1983, s. 368; Venşerîsî, *el-Mi'yârü'l-mu'rib* (nşr. Muhammed Haccî), Beyrut 1401/1981, VI, 365-366; IX, 321; XII, 224-225; İbn Meryem, *el-Bustân fi zikri'l-'ulemâ' ve'l-evliyâ' bi-Tilimsân* (nşr. İbn Ebû Şeneb), Cezayir 1326/1908, s. 127-129, 164-184; Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî, *Neylû'l-ibihâc* (nşr. Abdülhamîd Abdullah el-Herâme), Trablus 1408/1989, s. 430-445, 474; Makkârî, *Nefhu't-tib*, V, 272-273, 342; VI, 25; VII, 147, 166; a.mlf., *Ezhârü'r-riyâz* (nşr. Mustafa es-Sekkâ v.dğr.), Kahire 1359-61/1940-43, II, 9, 15; III, 23-38; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, I, 234; Yahyâ Bû Azîz, *A'lâmü'l-fikr ve's-şekâfe fi Cezâ'iri'l-mağrûse*, Beyrut 1995, II, 9-10, 63-70; Ali Hakan Çavuşoğlu, *Irak Mâlikî Ekolü* (doktora tezi, 2004), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 92-96; Ahmad Atif Ahmad, *Structural Interrelations of Theory and Practice in Islamic Law*, Leiden 2006, s. 59-62; Nail Okuyucu, “Tahrîcî'l-fürû' ale'l-usûl Edebiyatı”, *MÜİFD*, sy. 38 (2010), s. 114-124; H. Bencheneb, “al-Şarîf al-Tilimsânî”, *El²* (İng.), IX, 343-348.



ALİ HAKAN ÇAVUŞOĞLU

TİLİMSÂNÎ, Şâbbüzzarîf

(الشاب الظريف التلمساني)

Şemsüddîn Muhammed b. Affiddîn Süleymân b. Âli el-Kûmî et-Tilimsânî (ö. 688/1289)

Suriyeli Arap şairi.

10 Cemâziyelâhîr 661 (21 Nisan 1263) tarihinde doğdu. Cezayir'deki Tilimsân şehrinin batı kesiminde yerleşmiş Kûme kabilesine mensuptur. Meziyetleri ve zarif

hareketleri dolayısıyla “Şâbbüzzarîf” (kibar genç) lakabıyla tanındı. Babasına nisbetle İbnü'l-Affî diye anılır. Affüddîn Süleyman VII. (XIII.) yüzyılın ortalarında Tilimsân'dan Kahire'ye göç etmiş, burada evlenmiş ve oğlu Şemseddin Muhammed bu şehirde doğmuştur. Babasının Dimaşk'ta vergi işleminde görev alması üzerine Tilimsânî 665-670 (1267-1271) yıllarında ailesiyle birlikte Kahire'den ayrılmış Dimaşk'a geldi ve hayatını burada geçirdi. İçinde bulunduğu ilim ve kültür ortamının yardımıyla kısa zamanda yetiştirme imkânı buldu ve erken yaşta edebî hayata başladı. İlk hocası aynı zamanda mutasavvıf ve şair olan babası Affüddîn'dir. Dimaşk'ta babasıyla birlikte Muhyiddin b. Şeref en-Nevevî'den onun Şâfiî fıkına dair *Minhâcü't-tâlibîn* adlı eserini okudu, Nevevî her ikisine de icâzet verdi. Ancak babasını övdüğü bir şiirine dayanarak Tilimsânî'nin bu eseri ondan okuduğu da söylenmektedir (*Divân*, kaside nr. 95). Yine şiirlerinde övdüğü tarihçi ve fakih İsmâil b. Ahmed İbnü'l-Esîr el-Halebî; kadî, edip ve tarihçi İbn Abdüzzâhir ile Kâdî Muhyiddin Muhammed b. Ya'kûb İbnü'n-Nehhâs da faydalandığı hocaları arasında yer alır.

Tilimsânî, döneminin önde gelen şahsiyetleriyle görüştü ve onlar için methiyeler yazdı. Bunların başında Mısırlı edip, şair ve kadî İbn Abdüzzâhir, Emîr Alemüddin ed-Devâdârî, Başkadî Hüsameddin el-Hanefî er-Râzî, Hama sahibi el-Melikü'l Mansûr Seyfeddin Muhammed ve Şam Valisi Nâsirüddin Muhammed b. İftihâr el-Harânî gelmektedir. Şairin çağdaşları ve özellikle Şam bölgesindeki edipler Tilimsânî'nin şiirini takdir ve ilgiyle takip etmekle birlikte onu kıskananlar kendisini eleştirmeye başladı, hatta övdüğü kişilerin huzurunda küçük düşürmeye çalıştı, zaman zaman moralini bozup ümitsizliğe sevketti. Ayrıca babası, yaşayış tarzından ve şiirlerinde yer alan bazı hafifliklerinden memnun kalmadığı için ağır eleştiriler içeren öğüt niteliğinde bir şiir yazdı (Ömer Mûsâ Bâşâ, s. 245). Sıkıntılı ve mücadeleli bir hayat geçiren Tilimsânî 14 Receb 688 (3 Ağustos 1289) tarihinde Dimaşk'ta vefat etti ve burada Süfiye Kabristanı'na defnedildi. Kısa bir süre önce kardeşini kaybeden, arkasından tek oğlunun ölümüyle sarılsan Affüddîn Süleyman her ikisi için acı ve âdeta ateş dolu bir mersiye yazmıştı (Safedî, III, 135).

Daha çok müzikalitesi yüksek, kısa ve hafif aruz bahirlerini kullanan Tilimsânî-

nin çağın şiir anlayışı gereği yoğun bedîî süslerle ördüğü, lafız ve mâna inceliklerine sahip şiirlerinin büyük bir kısmı medih, gazel ve hamriyyât temalarıdır. Bu özellikleri sebebiyle şiirleri kolay ezberleniyor ve hâfizalardan çabuk silinmiyordu. Çok güçlü bir tasvir kabiliyeti vardı. Hem göze hem gönüle hitap eden tasvirleri fil dışından yapılmış bibloları andırıyordu. Met-hiyelerinin çok abartılı olduğu, hatta kabul edilebilir sınırları aştığı, ancak gazellerinde ve hamriyyâtında hiçbir şairi taklit etmeyip özgün bir tavır sergilediği kaydedilir. Bu şiirlerinde olumsuz yönleri dahil bütün hayatını tasvir etmiş ve çağdaşı olan bazı kimselerden bahsetmiştir. Genç yaşına rağmen etrafında onun metodunu ve sanatını takip eden bir şairler halkası meydana gelmiştir. Dinî ve tasavvufî heyecanın, yer yer felsefî düşüncelerin yer aldığı şiirlerinde babasından aldığı geniş kültürün etkisiyle dinî ve tasavvufî terimleri çok kullandığı, insan ve kâinat üzerinde durduğu, insanı bir resme benzetip kâinatın ruhu olarak telakki ettiği görülmektedir. Tilimsânî bir haz denizi gibi algıladığı hayattan âzami derecede zevk almak gerektiğini ifade etmekte, dolayısıyla hazcı Epiküryen bir felsefeyi benimsediği anlaşılmaktadır. Bu anlayışın sonucu olarak içki vb. şeylerin haram sayılmadığı, çünkü Allah'ın zararlı olan şeyleri yaratmayacağı gibi iddialar ortaya atmıştır (Ömer Mûsâ Bâşâ, s. 266-267). Onun dikkat çeken bir yönü de Memlûkler döneminde yaşamasına rağmen Araplığına vurgu yapması ve hiçbir Memlûk sultanını övmesidir.

Eserleri. 1. Dîvân. Tilimsânî erken yaşta çok şiir yazmış ve hayatta iken kendi el yazısıyla divanını oluşturmuştur. Divanı çok beğenilip ilgi görmüş, kısa zamanda tanınmıştır. Safedî'den naklen İbnü'l-Furât, hocası Ebû Hayyân el-Endelüsî'nin de Tilimsânî'nin kendi hattıyla yazılmış divanını gördüğünü ve çok beğendiğini kaydetmektedir (*Târîh*, VIII, 85). Ancak bu divan günümüze kadar gelmemiştir. Mevcut divanın Ebû Hayyân el-Endelüsî'nin asıl divandan yaptığı seçmelerden oluştuğu kaydedilmektedir (*Divân*, neşreden giriş, s. 11-12). Onun, şairliğini beğenen birçok arkadaşının şiirlerini topladığı ve alfabetik biçimde düzenlemeye çalıştığı tahmin edilmektedir (Ömer Mûsâ Bâşâ, s. 248-249). Divanın çeşitli baskıları yapılmış (Kahire 1274, 1281, 1308; Beyrut 1885, 1891, 1325/1907), ilmî neşri ise Şâkir Hâdî Şükr

tarafından gerçekleştirilmiştir (Necf 1387/1967; Beyrut 1405/1985). Nâşir, Ebû Hayyân el-Endelüsî nüshasına bazı kaynaklarda rastladığı şiirlerini de eklemiş, böylece eser 373 parça ve 2247 beyti bulmuştur. Nâşir Tilimsânî'nin başka kaynaklardan derlediği şiirlerini ayrıca neşretmiştir ("Mâlem yünşer min şî'ri's-Şâbbi'z-zarîf", *el-Mevrid*, VII/3 [Bağdat 1978], s. 221-238). Divanı Selâhaddin el-Hewârî de yayımlamıştır (Beyrut, ts. [Dârü'l-kütübî'l-Lübnânî]). **2. Maḳāmâtü'l-ʿuṣṣâk.** Diyalog şeklinde yazılan edebî nesir denemesidir. Tilimsânî babasını memnun etmek için yaptığı bu çalışmada kendi hayatını anlatmış, mukaddimesinde bahçeler arasındaki bir gezintide tabiatı ve gördüğü kadınları tasvir etmiş, edebiyat, şiir ve hitabetten bahsedilen bir gruba, bunlar arasındaki üç âşık genci ve aşklarını anlatmıştır. Söz konusu üç gencin her biri için ayırdığı bölüme "makâme" adını vererek yazıyı bir mukaddime ve üç bölümden oluşturmuştur. *Maḳāmâtü'l-ʿuṣṣâk*, Muhammed b. Yûsuf et-Tel'afri divanıyla birlikte (Beyrut 1310/1892) ve Muhammed Selîm el-Ünsî'nin tashihiyle (Beyrut 1311/1893) neşredilmiştir. Eser ayrıca Tihâmî eş-Şerîki tarafından yüksek lisans tezi olarak tahkik edilip Fransızca'ya çevrilmiştir (1983, Vehrân Üniversitesi [Cezayir]). **3. Maḳāmetān:** **a)** *Feṣḥatü'l-mesbûk fî melâḥati'l-ma'şûk*, **b)** *el-Maḳāmetü'l-Hitiyye ve's-Şirâziyye* (Ahlwardt, VII, 539). **4. Huṭbetü taklîd.** Bir göreve tayiniyle ilgili alaylı bir üslûpla yazılmış hitâbedir (Brockelmann, *GAL*, I, 300). **5. Mecmû'ur-resâ'il ve'l-mesâ'il.** Şairin bazı risâlelerini kapsayan bu mecmuayı P. Nwyla yayımlamıştır ("Mecmû'ur-resâ'il ve'l-mesâ'il", *Mecelletü'l-Ma'hedi'l-Ferensi li'd-dirâsâti's-Şarkıyye*, XXX [Dimaşk 1978], s. 127-145).

BİBLİYOGRAFYA :

Şâbbüzzarîf et-Tilimsânî, *Divân* (nşr. Şâkir Hâdî Şükr), Beyrut 1985, neşreden giriş, s. 5-21; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, II, 44; Safedî, *el-Vâfi*, III, 129-136; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, Bulak 1299, I, 228; II, 263, 422; İbnü'l-Furât, *Târîh* (nşr. K. Züreyk – Neclâ İzzeddin), Beyrut 1939, VIII, 85-86; Kalkaşendî, *Şubḥu'l-a'sâ*, V, 149-150; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, VII, 381; VIII, 29; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1786; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VII, 708-709; Ahlwardt, *Verzeichnis*, VII, 539; Ahmed el-İskenderî v.dğr., *el-Mufaṣṣal fî târihi'l-edebî'l-Arabî*, Kahire 1936, II, 190; Brockelmann, *GAL*, I, 300; *Suppl.*, I, 458; C. Zeydân, *Âdâb*, III, 129-130; Ömer Mûsâ Bâşâ, *Târîhu'l-edebî'l-Arabî: el-ʿAşrû'l-Memlûkî*, Dimaşk-Beyrut 1409/1989, s. 241-274; F. Krenkow, "Tilimsânî", *İA*, XII/1, s. 286; J. Rikabi, "İbn al-ʿAfif al-Tilimsânî", *EI*² (İng.), III, 697.



ZÜLFİKAR TÜCCAR

TİMAR

Osmanlılar'da

devlete ait toprakların askeri ve idarî gayelerle tahsisine dayalı sistem.

Türkçe'de **dirlik** (**dirilik**) ile eş anlamlı kullanılan **timâr** (**timar**) kelimesi sözlükte "bakım, ilgi" anlamına gelir. Terim olarak, Osmanlı merkez vilâyetlerinde bir süvari birliğini ve askeri-idarî hiyerarşisi desteklemek amacıyla yapılan ve tevarüs yoluyla geçmeyen tahsisatı ifade eder. Timar sistemi, imparatorluğun sadece askeri-idarî teşkilâtlanmasının temel direği olmakla kalmamış, aynı zamanda mîrî arazi sisteminin işleyişinde, köylü-çiftçilerin statüleri ve ödeyecekleri verginin belirlenmesinde ve imparatorluğun klasik çağında (1300-1600) tarımsal ekonominin yönetiminde esas belirleyici faktör olmuştur.

Timar sistemiyle ilgili belgeye dayalı ilk atf Orhan Bey dönemine kadar gitmektedir. Osman Gazi tarafından kumandanlarına dağıtılan timarların daha çok yurtluk (apanaj) kabilinden veya Doğu Anadolu Türkmen devletlerindeki "tiyül" ya da "ülke" şeklindeki yurt tarzında olduğu anlaşılmaktadır. Ülke veya yurt terimleri, Osmanlılar'ın yönetimine geçtikten sonra aynı bölgelerde kalıtsal yurtluklar için kullanılmaya devam etmiştir. Bununla birlikte Selçuklu yönetimindeki İran'da ve Memlûk yönetimindeki Mısır'da bile Osmanlı timar sisteminin belirli temel özellikleri görülebilmektedir. İktâ sahibi tarafından savaş meydanına getirilecek yardımcı kuvvetlerin sayısı iktânının miktarıyla orantılıydı; bu, Osmanlı timar sisteminde ve daha öncesinde Bizans İmparatorluğu'nda da bulunan (pronoia) bir uygulamadır. Öyle anlaşıyor ki Selçuklu yönetimindeki Anadolu'da apanaj tarzı timar ve aynı şekilde Osmanlı timarına benzer askeri tahsisat mevcuttu. Genel olarak belirtmek gerekirse nakit ekonomisi ve merkezî hazine-nin gerektiği şekilde gelişmediği, ordunun büyük ölçüde süvarilerden oluştuğu bir devlette feodal sistem veya tahsis sistemi zorunlu biçimde ortaya çıkmaktadır. Süvarilerin ihtiyaçları böyle bir durumda ancak kırsal bir çevrede karşılanabilirdi ve devlet gelirlerinin ana kaynağı olmak üzere toprak mahsulünden alınan onda bir vergi yalnız yerel bir pazarda toplanabilir ve nakde çevrelebilirdi. Bu temel faktörlerin belirlediği feodal tahsis sistemi kadim İran, Bizans İmparatorluğu, Batı Avrupa, İslâm devletleri ve Türk-